Date:

(1) Que

(A) Ans

ਵਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਚੈ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਈ ਵਾਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਵਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਪਰੋਂ ਬਾਹਾਂ ਤੇ ਵਾਰ, ਸਾਕਾ, ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੇ ਜੰਗਨਾਮਾ ਨੂੰ ਇਕੋ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਭ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਤੋਰ ਵੀ ਹੈ।

ਮੱਧਕਾਲੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਵਧੀਆ ਵੰਨਗੀ ਵਾਰ ਕਾਵਿ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਵੀਰ ਰਸ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਵਾਰ-ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਸੱਭ ਤੋਂ ਤੇ ਸਿਰਕੱਢਵਾਂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਵੀਰ ਰਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਦਿਲ ਸਫ਼ਾਈ, ਜੁਰਤ, ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਅਣਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ।

ਵਾਰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਾਰਗੀ ਨਿਡਰਤਾ, ਦਲੇਰੀ, ਬੀਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਰ ਦੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਵਾਰਨੀ ਜਾਂ ਵੈਰੀ ਅਰਥਾਤ ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਵਾਰ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ।

ਡਾ. ਗੀਤਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁਸਤਕ "ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਾਰ" ਵਿੱਚ 'ਵਾਰ' ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਬਾਰੇ ਇਵੇਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,

"ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੁੱਢ ਵ੍ਰਿ ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਵਿ ਵਾਰੀ ਜਾਂ ਵਾਰੀ (ਬਚਾਉਣ, ਦੁਸ਼ਮਨ) ਅਰਥਾਤ ਵਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਵਾਰ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ, ਵਾਰਨ, ਵਾਰਣ ਦੇ ਜਾਂ ਵਾਰਣ ਸ਼ਬਦ ਬਣੇ ਹਨ। ਯੁੱਧ ਜੰਗ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵੇਂ ਦਾ ਖੇਤਰ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ।"

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਅਨੁਸਾਰ :-

"ਵਾਰ ਇਕ ਕਾਵਿ-ਵਾਰਤਾ ਹੈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਯੁੱਧ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਇਕ-ਪ੍ਰਤੀਨਾਇਕ ਦੀ ਟੱਕਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਉਤਸ਼ਾਹ ਉਪਜਾਊ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।"

ਵਾਰ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਾਰ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ 9 ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਧੁਨਾਂ ਗਾਉਣ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ 9 ਵਾਰਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :-

ਵਾਰ ਮੂਲਕ ਮੁਰੀਦ ਤਥਾਂ ਚੰਦ੍ਰਹੜਾ ਸੋਹੀਆ ਕੀ।
ਵਾਰ ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜੇ ਕੀ।
ਵਾਰ ਰਾਏ ਕਮਾਲ ਮੋਜ਼ ਦੀ।
ਵਾਰ ਸਿਕੰਦਰ ਬਿਰਾਹਮ ਕੀ।
ਵਾਰ ਲੱਲਾ ਬਹਿਲੀਮਾ ਕੀ।
ਵਾਰ ਜੋਧੇ ਵੀਰੇ ਪੂਰਬਾਣੀ ਕੀ।
ਵਾਰ ਰਾਏ ਮਹਿਮੇ ਹਸਨੇ ਕੀ।
ਵਾਰ ਰਾਏ ਕੈਲਾਸ਼ ਤਥਾ ਮਾਲਦੇ ਕੀ।
ਵਾਰ ਮੂਸੇ ਕੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਕੇਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟਨ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਘਟਨਾਂਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 5 ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਕਾਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 4 ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਦਿ ਕਾਲ ਅਤੇ ਵਿੱਚ ਦਸਮੇਟੀਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਨੇ ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਡਾ. ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਵਾਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ (1253 ਤੋਂ 1325 ਈ.) ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ 'ਤੁਗਲਕ ਦੀ ਵਾਰ' ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਕੇਵਲ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਬਾਕੇਂ ਪ੍ਰਚਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀਰ ਰਸੀ ਵਾਰਾਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਇਹ ਵਾਰਾਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਭੱਟ ਜਾਂ ਢਾਡੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਜੁੱਧ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜੇਤੂ ਨਾਇਕ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ. ਤੌਰ ਉਸ ਵਰਤੇ ਹੁੰਦੇ. ਉਨ੍ਹੇ ਸਰਦਾਰਾਂ, ਰਾਜਿਆਂ ਜਾਂ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਤੇ ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਤੇ ਠੇਠ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਵਾਰਾਂ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਵਾਰਾਂ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਵਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕਠਾਂ, ਸਰਦਾਰਾਂ ਜਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਤੇ ਹੀ ਰੱਖ ਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਕੋਈ ਇਕ ਕਵੀ ਹੀ ਰਚ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਰੂਪ ਉਦਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਰਹੀ ਹੈ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਕਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਅਜਿਹੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜੰਗ, ਜੁੱਧਾਂ ਜਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਗੁਰਮਤਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਉਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈ ਜਾਂ ਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਕਾਲ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੰਡਲੀਆਂ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਸਰਗਰਮ ਸਨ।

ਸੋ ਗੁਰਮਤਕਾਲ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਤੌਰ

ਤੇ ਢਾਡੀਆਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਾਇਆ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਲੋਕ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਮਲੇ ਇਹਨਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਹੋਏ ਸੀ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਜੀ ਉਠੇ। ਇਸ ਲਈ ਵਾਰ ਵੀ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚੋਂ ਘਾਹ ਸੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਉੱਗੀ ਹੋਈ। ਵਾਰ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋ ਲਿਆ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਲੋਕ ਕਵੀ ਵੀ ਵਰਤੇ ਗਏ ਪਰ ਸਿਰਜਣੇ ਅਤੇ ਨਿਭਾਣੇ ਕਵੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤਿਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਵਾਰ ਕਵੀ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ।

ਵਾਰ ਭਾਵੇਂ ਆਮਤੌਰ ਕਾਲ ਤੌਰ ਪਤੇਲ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਰ ਕੌਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਾਰ ਵਾਂਗ ਜਾਂ ਵਾਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਵਾਰ ਰੂਪ ਸੰ ਵਾਰ ਤੋਂ ਹੀ ਅਧਾਰ ਤੇ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਕਈ ਥਾਂ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਨਰਸ ਤ੍ਰਿਸੈਨ ਸੰਗਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਤੁਪਕ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਜੋਧੇ ਦੀ ਵਾਰ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਜੋਧੇ ਦਾ ਗੌਰਵਮਈ ਚਿੱਤਰ ਉੱਭਰ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਵਾਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਰਕਾਰ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵੀ ਪਛਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਰਕਾਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਜਾਂ ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਪੱਖ ਨਾਇਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਾਇਕ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੋਧੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਾਇਕ ਨੂੰ ਖਲਨਾਇਕ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।

ਜੋ ਨੇਕੀ ਦੇ ਬਦਲੇ ਬਦੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਨਾਂ ਰੋਗਾਂ ਤੇ ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਤੁਰਕਾਨ ਵਿੱਚ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਰਜ ਸਖਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਸਖਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਰੂਪ ਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨਾਂ ਜਾਂ ਰੂਪਾਕਾਰ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੇਵਲ ਪਈ ਤੋਂ ਜੋ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸਗੋਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਧੁਨੀ, ਗਾਇਕੀ ਜਾਂ ਅਦਾਇਗੀ ਬਾਰੇ ਹੀ ਕਈ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਗਉੜੀ ਪਉੜੀ " ਕਰਹਲੇ ਅਤੇ ਗਮਕਸੀ ਸਰ"। ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਅਪਰਥ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। " ਕਰਹਲੇ ਲੰਮੀ ਹੇਕ ਦੇ ਉਹ ਗੀਤ ਹਨ ਜੋ ਵਪਾਰੀ ਊਠਾਂ ਤੇ ਮਾਲ ਲੱਦ ਕੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਨਾਲ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਿਗੜਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਮਨੁੱਖ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸੰਕਲਪ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਵਾਰਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚੋਂ ਹਨ।
ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਹਿਰਾਈ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਲੋਕ ਰੂਪ ਜਾਂ ਲੋਕ ਨਾਇਕਾਂ ਬਾਰੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰ, ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਰ, ਵਾਰ ਬਾਬੇ ਤਰਸੇਮ ਦੀ, ਵਾਰ ਬੰਗਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ, ਆਦਿ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਨ, ਜਿਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਾਰ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਨਵੇਂ ਸਾਥਿ ਲੈਨਿਨ ਦੀ ਵਾਰ' ਲਿਖਿਆ। ਸਾਹਿਬ ਲੈਨਿਨ ਦੇ ਫਿਰ 'ਮੇਰਾ ਰੂਹਿ ਤਾਈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਲੇਖੀ ਤੇ ਬੀਰ ਸ਼ੁ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਸ਼ੂ ਕਿਸਾਨ 'ਨਵਾਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਰ' ਲਿਖੀ ਤਾਂ 'ਬੇਗਾ ਕੀਮਿਆ' ਤਾਂ ਸਿਰਨਾਵ ਦਿਆਈਆਂ', ਕੀ ਲੋਕ-ਤਰਜ਼ ਤੇ ਲਿਖੀ :-

ਛੇੜ ਕੀਤਿਆ,
ਛੇੜ ਕੀਤਿਆ,
ਨਵਾਂ ਸਿੰਘ ਲਹਿਰਿਆ।
ਆਣ ਬੇਗਾ ਕੀ ਲੋਕੀਂ।
ਮਾਲੀਏ,
ਕਿਸਾਨਿਆ ਦੀ ਆਸ ਲੋਕੀਂ।

ਇਹ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਾਰ ਵਿਧਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਰਚਨੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਵਿਕਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗ-ਨਾਟਕ ਬਾਰ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਤਕ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਕਿ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਕ ਵਿਧਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਰਸਮਯਾਨੀ ਤੇ ਪਿੰਗਲ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਧਾ ਕਿਸੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ

ਸਿੱਟਾ :- ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਨੇ ਤੁਗਲਕ ਦੀ ਵਾਰ ਲਿਖੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਕੇਵਲ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਮਧਕਾਲ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ। ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੱਥ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਰ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।